

KLOSTER OCH SJÖAR I VÄSTRA ÖSTERGÖTLAND

Komplettering till "medeltiden i nytt ljus"

Först några utdrag ur Daniel Rantzaus dagbok från 1567:

"13 november ... drog vidare med hopen till ett kloster kallat Alvastra, vilket låg på en naturligt stark plats, ty på vänster hand låg en ordentligt hög klippa, ovanför klostret, och på höger hand ett stort moras (det vill säga ett stort kärr).

16 november (En och en halv mil från lägret låg en by Torpa, där strid uppstod. Därefter drog man vidare på väg från Alvastra mot Mjölby)...drog ut ur skogen till en högt belägen kyrka i det fria. Frantz Brochenhausen var enligt överenskommelsen tidigt uppe på morgonen och drog med den övriga hopen till den höga kyrkan där herr Fältöversten gjort halt. De drog vidare och slog läger vid en sjö inte långt från stället.

18 november drog herr Fältöversten med hela hopen mot Mjölby med avsikt att anfälla fienden där i lägret... och när vi tågat hela dagen och mot kvällen kom till en bro som ledde över en flod..."

Så lång Rantzaus dagbok. Låt oss nu se vad Carl Fredrik Broocman skriver om samma trakt 1760:

"Wæderstad: Kyrkans belägenhet är väl här på en höjd, och kan vara at hon därför kallas Wæderstad; emedan väder och vind obehindrat där kan blåsa... Kyrkan uti fordna tider efter Byn hetat Wædurstad... hon står på kronogrund af huggen kalksten, med högt Torn och spånad spets är hon uppmurad till 38 alnars längd... på kyrkogården en runsten Guitar ute suin risdu stin dansi ifti bruda fadur sin... Genom socknen stryker allmänna vägen mellan Linköping och Jönköping."

Av de kyrkor som Rantzau passerat på sin väg från Alvastra till Svartån (floden) och Mjölby finns ingen som stämmer med beskrivningen i dagboken utom Väderstad gamla kyrka på en höjd med högt torn. "De drog vidare och slog läger vid en sjö inte långt från stället" (stället är alltså kyrkan där fältöversten gjort halt). Inom det område som är tänkbart finns inte idag någon sjö. Däremot vet vi att "östgötaslätten" såg helt annorlunda ut under medeltiden med kärr, vattendrag och sjöar som idag är svåra att se spår av även om ortnamn ger oss ledtrådar.

I andra sammanhang har jag försökt kartlägga Tåkerns forntida utsträckning, Hogstadsjön och Kälven. Enligt Daniel Rantzaus dagbok måste det dessutom funnits en sjö relativt nära Väderstads gamla kyrka, en sjö som dessutom skulle förklara Väderstad gamla kyrkas plats och kanske även Harstads gamla kyrka. Harstad vid en åkrok nära en stormansgård, Bosgård och Väderstad nära sjön som ån mynnat ut i. Sjön bör ha omfattat det område som idag avvattnas av den så kallade Hygnestadsbäcken som i sin tur rinner ut i Tåkern. Fornlämningar och inte minst hållristningarna visar på sjöns forntida ungefärliga utsträckning. Hållristningar återfinns vi som bekant vanligen i närheten av vatten även om vi då är nere i bronsålder. Vattennivån i denna sjö har varit cirka 105-110 meter över havet med utgångspunkt från dagens höjdvärden. Vad som förorsakat sjöarnas försvinnande kan vara flera faktorer, människors sjösänkingsföretag, utdikning, klimatförändringar och eventuellt landhöjningen.

Låt oss än en gång återvända till Alvastra. Alvastra kloster följer i detalj Bernard av Clairvaux planritningar för hur ett cistercienskloster skall se ut. Det är lätt att se eftersom vi vet att klostret Fontaney i Frankrike helt följt Bernards instruktioner. Därför vet vi att bredvid sakristian låg kapitelsalen i östra längan. Därefter i samma länga dagtrappan upp från korsgången till dormitoriet på övervåningen. Denna trappa användes för att gå till dormitoriet dagtid för att vila eller för att gå till latrinen. Dessutom fanns en nattrappa direkt från dormitoriet till kyrkan då matutin skulle sjungas. Bredvid dagtrappan fanns ett litet rum där priorn skötte klostrets administration på abbotens uppdrag. Under dagtrappan fanns ett utrymme där priorn hade sitt arkiv. Bredvid priorns rum fanns en gång från den inre klausuren ut till fruktträdgården och köksträdgården. Därefter följde scriptoriet och novisernas sal.

På övervåningen i östra längan låg som sagt dormitoriet, kormunkarnas stora gemensamma sovsal. I västra längans övervåning fanns lekbrödernas stora sovsal. Dessa sovsalar var längre än undervåningarna. Åt söder stack övervåningen ut en bit och här var klostrets latriner. Under latrinerna rann en kanal som leddes in från ett näraliggande vattendrag som förde bort latrinet. Detta vattendrag i Alvastras fall är den av mig tidigare beskrivna Tåkerns forntida utsträckning där sjön avvattnas genom det som idag är Ålebäcken. Alvastra har alltså som alla andra cistercienskloster legat vid ett vattendrag .

Alvastra har även ett lavatorium där munkarna kunde sköta sin hygien. I det finns idag en brunn som alltid förundrat mig. Hade munkarna hissat upp vatten från brunnen och tvättat sig i det och låtit det rinna ner i brunnen igen? Naturligtvis inte! Från Ombergs källor har man rörledes lett friskt vatten till klostrets lavatorium och kök. I Varnhem har detta rör återfunnits. I lavatoriet har vattnet runnit ut i ett brunnskar genom fontäner där munkarna kunde tvätta sig i rent vatten. Den djupa brunn vi ser idag är alltså ett avlopp, en kanal som fört bort smutsvatten under klostret. På samma sätt har köket haft friskvatten och avlopp. Båda dessa avlopp har varit anslutna till latrinkanalen. En romersk kloak med andra ord.

Liknande brunnar, avlopp, finns under det hus som Otto Frödin utgick från att vara abbotens hus. Enligt min mening har det inte varit abbotens hus utan är infirmatoriet, sjukstugan, som också behövde latrin, avlopp och friskvatten. Husets muromgärdade gård visar dessutom att det är infirmatoriet där sjuka munkar levde isolerat från den övriga kommuniteten.

Med detta anser jag att Tåkerns forntida utsträckning är bevisad och sjön vid Väderstad gamla kyrka ytterst sannolik. Dessutom har klostrets byggnader och vattenförsörjning klarlagts.